

jednou z možností aktivizace občanů, klade však na sociology další nároky a především zvyšuje jejich odpovědnost.

*RNDr. Ivan Tomek, CSc.
Ústav pro výzkum veřejného
mínění při FSÚ, Praha*

K možnostiam spojenia sociologického a historického poznania

Imperatívom pre spoločenské vedy v súčasnom období ekonomického a sociálneho urýchlenia sa stáva splnenie požiadavky, aby sa v prvom rade odhaľovala podstata socializmu, špecifikovali jeho charakteristiky, rysy, stránky. S tým sú spojené i otázky kontinuity a diskontinuity vo výstavbe socializmu, v rozvoji našej spoločnosti, vo všetkom novom čo vzniklo a čo sa stalo pre dnešný život typickým. Marxistickej sociológii, najmä marxistickému empirickému výskumu, sa ponúkajú v tomto smere široké možnosti.

Postihnúť reálnu podstatu dnešných spoločenských vzťahov a mechanizmov, verne charakterizovať procesy doby prostredníctvom sociologického výskumu, však predpokladá diferencovať v získaných faktoch a zamerať sa na tie podstatné, ktoré sú vyjadrením určujúcich, perspektívnych momentov a predstavujú základné a nie okrajové atribúty sledovaných procesov a javov.

Zodpovedne sociologicky zhodnotiť tieto základné skutočnosti predpokladá komparovať, porovnávať s nedávnou minulosťou, hľadať zdroje i korene súčasného diania v našej novodobej histórii.

Sociálne procesy zahájené po oslobodení sa v priebehu uplynulých štyridsiatich rokov, po víťaznej socialistickej revolúcii, v mnohom rozvinuli. Významné spoločenské javy z obdobia budovania základov socializmu, ktoré významne zasiahli životnú realitu ČSSR, napríklad spojené s procesmi industrializácie, združstevňovania, kultúrneho a vzdelanostného vzostupu spoločnosti, by sa mali stať nielen ojedinelým, ale silným a trvalým impulzom a prameňom poznania rovnako pre historikov, ako i pre sociológov.

Marxistická sociológia sa však doposiaľ „nenaučila“ využívať dostupné sociologické údaje z histórie pre publicistiku ani pre samotné vedecké poznanie, hoci príkladov je mnoho (1).

Pritom sú k dispozícii mnohé spoľahlivé sociálne a štatistické informácie, ktoré charakterizujú stav a úroveň spoločnosti z najrôznejších hľadísk v období pred oslobodením, v etape národnej a demokratickej revolúcie, resp. v začiatkoch výstavby socializmu (2). Často dokážeme ilustrovať zvýšenie produkcie, výroby, spotreby, užívania, rast najrôznejších ukazovateľov ekonomického charakteru, markantné sociálne premeny však „podporu“ od sociológov prostredníctvom porovnania dnešných a minulých údajov zriedkakedy dostanú.

A tak existuje doposiaľ nevyužitý bohatý faktografický materiál z minulosti, ktorý si naliehavo vyžaduje zovšeobecnenie a premietnutie do konkrétnych poznatkov o dnešku. Je na škodu československej sociológie, že historická procedúra, ktorá umožňuje aplikovať uvedený postup, sa z výbavy našich odborníkov takmer vytratila (3).

Sociologické analýzy a zobecnenia, týkajúce sa rôznych systémov, môžu mať rozličné aspekty, horizontálne a vertikálne, statické a dynamické, štruktúrne a funkčné, makrosociologické a mikrosociologické. Pre všetky však platí, že v rámci nich skúmať jednotlivé vybrané fakty je málo, ak sa ponúka celý súhrn dostupných faktov.

Nejde však vôbec o to, za každú cenu hľadať nejaké vonkajšie spojenie minulej situácie s dnešnými, konkrétnymi historickými prejavmi, podmienkami daného regionu, predmetnej

oblasti či inými skúmanými problémami, priložiť akúsi šablónu na živú skutočnosť. Skôr sa tým ponúka poznatková báza, ktorá by mohla poslúžiť k hlbšiemu, reálnejšiemu a mnohostrannejšiemu postihnútiu dnešnej úrovne spoločnosti.

Z času na čas si treba pripomenúť, že materialistická pozícia svojou podstatou umožňuje pri štúdiu minulosti ako aj prítomnosti uplatniť také badateľské prístupy, aby sa súvislosti „nevymýšľali“, ale aby boli objavované na základe mnohých historických i súčasných faktov. Dôležité je aj to, že sociologické kategórie imanentne, na každej úrovni všeobecnosti obsahujú okrem sociologického aj historický aspekt.

Okrem toho aj pre sociológov platí, že dejiny či skutočnosť sú vždy bohatšie, obsažnejšie a rozmanitejšie, živšie a „chytřejšie“ ako tá, čo najdomyselnejšie skonštruovaná „abstrakcia“. To znamená, že „vyčítať“ priamo a bezprostredne z abstrakcie všetkú rozmanitosť a najšť mieru jej „rozvrstvenia“ predstavuje snahu púšťať sa do bezvýslednej práce [K otázkam 1986 : 252]. A tak nadobúda aj v tejto súvislosti osobitnú aktuálnosť problém vzájomného vzťahu medzi sociologickou a historickou pozíciou poznania.

Využitie komplexnejších, tj. historických i dnešných zistení umožňuje tú najpodstatnejšiu skutočnosť z hľadiska vedy, získané sociologické informácie spoľahlivejšie diferencovať, kvalifikovanejšie analyzovať, prípadne posudzovať a súčasne hľadať zdroje kauzality.

RSDr. Ján Mišovič, CSc.
Ústav pro výzkum veřejného
mnení při FSÚ, Praha

(1) Sociologická produkcia Marxa, Engelsa i Lenina je svedectvom využívania a ovládnutia historických faktov pri tvorbe spoločenskej teórie.

(2) Jeden z príkladov využitia sociálnej informácie, i keď netypických, predstavuje ďalšie spracovanie výsledkov prvých všeobecných volieb v Československej republike po oslobodení. Vo voľbách v roku 1946, v ktorých zvíťazila komunistická strana, získali politické strany rozdielne zastúpenie v jednotlivých krajochoch i miestnych regionoch. Rozdiely v Čechách, ale i na území Slovenska boli značne odlišné. To umožňuje vytvoriť typológiu okresov podľa počtu odovzdaných hlasov pre KSČ, Čs. stranu ľudovú, resp. Demokratickú stranu na Slovensku. Týmto postupom vznikajú okresy s výraznou prevahou zvolených komunistov, so značnou prevahou, s čiastočnou prevahou, malou prevahou, rovnovahou s uvedenými dvomi stranami, s miernou prevahou nekomunistov, s čiastočnou prevahou nekomunistov. Porovnanie dnešných názorov na politiku KSČ s vtedajšími výsledkami volieb umožňuje, podľa nás, i prostredníctvom týchto údajov hodnotiť vývoj či dynamiku zmien v názorových štruktúrach našej populácie [Zprávy 1947 : 184, 293].

Možnosti využitia dostupných údajov sa ponúkajú napr. aj v prípade hodnotenia vývoja náboženskej situácie. Mnohé informácie o situácii na Slovensku pred rokom 1945 publikoval napr. F. Vašečka [Vašečka 1986 : 85–113].

(3) Dnes sa ani v publikáciach venovaných problematike metód a techník sociologického výskumu príliš či vôbec nedozvedáme o podstate historickej procedúry. S poslednou podrobnejšou charakteristikou sa môžeme stretnúť u Lamsera [Lamser 1966 : 199–205].

Literatura

K otázkam metodológie spoločenských vied. Bratislava, Pravda 1986.

Lamser, V.: Základy sociologického výskumu. Praha, Svoboda 1966.

Vašečka, F.: Kapitoly z bojů proti klerikalismu a za vítězství vědeckého světového názoru. Praha, SPVC ČSR MK 1986.

Zprávy státního úřadu statistického republiky československé, r. XXVII. Praha 1947.